

Välfärdssystem byggt på tillit ger sämre kvalitet

Dagens Samhälle den 22 mars 2016

Efter att ha befunnit sig i skymundan ett bra tag återkom så frågan om vinster i välfärden på agendan i fredags. Då skrev Ingmar Reepalu, regeringens utredare av frågan, i Dagens Nyheter att vinstuttaget bör regleras. Trots att hans utredning inte förväntas vara klar förrän i november.

Av resonemanget i artikeln att döma lär denna utredning tyvärr mest bestå av gammal skåpmat. Som att vinster underminerar tilliten inom systemet. Högre kvalitetskrav och kontroller gör att professionerna inte kan utveckla verksamheten. Välfärden är inte en "vanlig marknad". Och så vidare.

Ingenting nytt under solen, alltså. Många debattörer har spekulerat om välfärdsmarknadernas utfall, med snarlika resonemang. Alla hävdar att New public management – där vinstmotivet endast är toppen på ett isberg – har förstört den svenska välfärden.

Visst är det intressant att filosofera och teoretisera. Men utredningar och politik bör baseras på empiri, inte teori. Och empirin ger inget stöd för att vinster, eller new public management generellt, skulle vara dåligt för välfärden.

I stället finner forskningen att ideella och vinstsyftande välfärdsföretag håller liknande kvalitet.

I grundskolan verkar exempelvis konkurrensen från vinstdrivande och icke-vinstdrivande friskolor ha dämpat fallet i internationella prov ungefär lika mycket.

Liknande resultat återfinns i andra sektorer, både i Sverige och internationellt.

Fördelen med vinstsyftande företag, jämfört med ideella, är att de tillför mer privat kapital och ökar konkurrensen. Så länge kvaliteten inte försämras är det också bättre för allmänheten att företagen går med vinst, eftersom vinster – till skillnad från förluster eller nollresultat – kan beskattas.

Visst vore det bra om det gick att åtgärda kvalitetsproblemen inom välfärden med ett enkelt vinstförbud. Men forskningen tyder inte på det.

I stället finner många studier att system som baseras på tillit i stället för krav och ekonomiska incitament minskar välfärdskvaliteten. I början på 2000-talet slutade Wales exempelvis att publicera skolrankningar.

Tilliten skulle återinföras och marknadslogiken avskaffas. Lärarna jublade. Rigorös forskning fann dock senare att reformen minskade både resultaten och likvärdigheten, jämfört med England där rankningen fanns kvar.

Samma sak gäller i sjukvården. I England infördes för ett antal år sedan höga krav – i kombination med belöningar och straff – för att minska vårdköerna. Reformen hatades inom professionen.

Forskningen fann dock senare att den både kortade vårdköerna och minskade dödligheten, jämfört med Skottland där systemet inte infördes.

Liknande resultat återfinns i forskning om andra slags incitament och marknadslösningar, trots att dessa ofta lider av dålig utformning. Effekterna är oftast inte jättestora, men alternativen är helt enkelt sämre.

Välfärden skulle därför knappast bli bättre med vinstförbud, mindre konkurrens och fortsatt avsaknad av kvalitetskrav. Tvärtom behövs mer och bättre former av marknadslösningar och ansvarsutkrävande. "Tillit" är ingen bra lösning – oavsett vad populära teorier förutspår.

Gabriel Heller Sahlgren, doktorand

London School of Economics och Institutet för Näringslivsforskning